

AZEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA RĂZIMA — COPĂLAU JUDEȚUL BOTOȘANI

MARIA DIACONESCU

Localitatea Copălău se află în partea sudică a județului Botoșani, pe valea râului Miletin și face parte din punct de vedere geomorfologic din câmpia Jijiei superioare și a Bașeului, subzona Podișului Botoșani, culoarul Sitnei, cu atitudini medii de circa 150 m. Relieful acestei zone se prezintă sub forma unor interfluvii cu aspect colinar și deluros, cu terase fragmentate de văi¹.

Avînd în vedere acțiunile de îmbunătățiri funciare din vara anului 1989 s-a hotărît efectuarea unor săpături cu caracter de salvare în scopul cunoașterii mai bune a așezării de aici. Verificări de teren au fost întreprinse de către colectivul de redactare al „Repertoriului arheologic al județului Botoșani”².

Așezarea neolitică de la Răzima-Copălău este situată la o distanță de cca 1000 m de biserica satului și cca 200 m NNV de sat pe partea stîngă a drumului de țară Copălău — Bălușeni, pe un braț de deal orientat spre N care domină cu cca 60 m valea lui Hurez. De partea cealaltă a văii lui Hurez se ridică un alt deal de aproximativ aceeași înălțime ce aparține comunei Bălușeni cu o zonă împădurită. Referitor la această vale a lui Hurez se face o revenire la R.A.J.B., constatîndu-se că materialul arheologic descoperit aici se află în poziție secundară provenind din așezarea cucuteniană de pe platoul Răzima³.

Trebuie menționat faptul că satul Copălău se află într-o zonă de pădure.

Condițiile geografice erau prielnice unei așezări, rîpa favorizînd apărarea dinspre vale. În partea estică a așezării este de presupus existența unui șanț de apărare care izolează pîntenul pe care este amplasată așezarea de restul masivului deluros. Poziția dominantă asigură vizibilitatea bună pentru valea lui Hurez. Alimentarea cu apă se făcea ușor, la baza

1. Vasile Băcăuanu, *Câmpia Moldovei (studiu geomorfologic)*, București, 1968 — p. 273—275.

2. A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirică, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, vol. I, p. 71.

3. A. Păunescu, P. Șadurschi, *Hierarșus*, VII—VIII, 1989, p. 350.

terasei găsindu-se izvoare bogate de apă — toate cele arătate asigurau condiții favorabile locuirii umane.

Presupunem că în ceea ce privește silexul — materia primă necesară confecționării uneltelor, acesta era adus din zona Prutului, deci de la o distanță ușor accesibilă.

— de exemplu de la Mitoc, Miorcani, Stînca, Ripiceni, Liveni, etc. localități în care se găsea materie primă din belșug.

În urma perieghazelor s-au cules fragmente ceramice corodate atribuite culturii Cucuteni.

Lucrările au început prin trasarea unui șanț de 30 X 2m avînd direcția N N E 10° — SSV 190° paralel cu drumul de țară Copălău — Bălușeni.

Ca observație generală, ceramica găsită aici este foarte corodată, solul fiind extrem de acid astfel încât nu se poate distinge nici un fel de desen, pământul în care se găsesc păstrează o peliculă din cioburi, rămînînd colorat.

Stratigrafia

Solul negru vegetal are în jur de 20 cm, sub acesta aflîndu-se stratul de cultură important din punct de vedere arheologic, înregistrat între 0,20—0,60 m dar nefiind uniform pe lungimea săpăturii, fig. 1.

Primele cioburi apar chiar la prima pană de hîrleț la 0,15 m, ultimele obiecte, e vorba de unelte de silex, se găsesc și la — 0,90 m.

Stratul de cultură avea o culoarea neagră, granulos, pigmentat cu bucăți mărunt de chirpic, fragmente ceramice.

Începînd de la 0,40 m adîncime, au fost observate resturi de locuință cucuteniană.

În general la 0,60 m adîncime apare un sol galben, argilos, steril din punct de vedere arheologic.

Complexele de locuire

În partea de nord a S₁ a fost dezvelită o locuință (L₁) tip Cucuteni la adîncimea de 0,40 m între metrii 25,60—28,40. L₁ nu a putut fi degajată în întregime deoarece pe latura vestică intra în drumul de țară. Spre a fi delimitată în partea de est s-a deschis Cas.₁. Resturile L₁ se prezintă ca o aglomerare de chirpic ars cu pleavă și nisip în compoziție, mărunt, fărîmicios. Nu se observă urme, amprente de nuiiele sau birne. Nu s-au găsit la baza locuinței pietre. L₁ este o locuință de suprafață, caracteristică pentru cultura Cucuteni.

Cîteva fragmente ceramice găsite în L₁ sunt puternic contorsionate căpătînd această formă în urma unei arderi secundare. În capătul estic al L₁ s-a aflat vatra, suprapusă unei gropi menajere (G₃), ce ajungea până la 0,95 m, evident anterioară L₁, dar care face parte din aceeași fază A după materialul ceramic găsit aici. Pe lîngă fragmentele ceramice în L₁, au apărut și mici figurine antropomorfe și zoomorfe fragmentare din pastă roșie cărămie, bine arse.

Gropi

Gr. 1. Între metrii 9—10 s-a dezvelit o groapă menajeră (Gr. 1) pe traseul S_1 în jumătatea malului vestic și care ajunge pînă la o adâncime pînă la o adâncime de 0,45 m și se prezintă ca o alveolă a stratului cucutenian, diametrul maxim fiind de 1,60 m. În umplutură, pe lângă fragmentele ceramice avea cărbuni și nisip.

Gr. 2. Tot pe lungimea S_1 , între metrii 5,50—7 a apărut Gr. 2 și care cuprinde fragmente ceramice.

Aciditatea extremă a solului ce a corodat ceramica, a distrus și uneltele de os și oasele, cochiliile de scoici sau melci care vor fi fost.

Gr. 3. A apărut în zona estică a L_1 care ajunge pînă la —0,95m. S-au găsit aici fragmente ceramice provenind de la vase de mari dimensiuni, cărbuni, cenușă, chirpic ars. Este cea mai bogată dintre cele cercetate.

Ceramica

Întrucât pe suprafața ceramicii nu se păstrează nici un desen, am împărțit-o în două categorii din punct de vedere al pastei :

a) — în prima categorie intră ceramica fină, de calitate, omogenă, bine frământată, cu nisip fin în compoziție, arsă la roșu cărămiziu.

b) — a doua categorie ceramică este grosieră având pastă relativ omogenă, bine frământată, având în compoziție nisip și fragmente ceramice pisate, arsă la roșu cărămiziu.

Prima categorie de pastă a fost folosită pentru modelarea cu precădere a vaselor de dimensiuni mici și mijlocii.

Din cea de a doua categorie de pastă au fost modelate vase de dimensiuni medii și mari, din categoria celor de uz comun și care în general sunt și mai neglijent realizate.

Deducem după fragmente, întrucât nu se pot întregi vase următoarele forme de vase (din ambele categorii citate) : pahare, străchini, cupe, castroane, vase tip amforă, vas binoclu, vase cu picior, fig. 2. Însă cea mai mare parte a vaselor sunt de dimensiuni mici și mijlocii.

Plastica

Împreună cu materialele prezentate mai sus în așezarea de la Răzima — Copălău au fost recuperate și statuete antropomorfe și zoomorfe, cele mai multe fragmentare. Toate sunt modelate dintr-o pastă de bună calitate, lut curățat de impurități, bine frământat și ars la roșu cărămiziu, din aceeași pastă probabil din care-și făceau vasele cele mai fine.

După formă încadrăm aceste statuete, modelate mai realist sau mai schematic în faza Cucuteni A.

În ce privește statuetele antropomorfe avem două fragmente distincte : primul reprezintă partea inferioară a unei statuete feminine (de la mijloc în jos, de 8,5 cm lungime), fig. 3/1, al doilea fragment este un picior al unei statuete antropomorfe, fig. 3/2.

Nici unul nu este ornamentat în vreun fel sau în orice caz nu păstrează urme de ornamentare.

Există însă și o statueta întreagă (idol mic), de asemenea feminină, de mici dimensiuni 4,2 cm lungime, având drept cap un bob de prundiș, plată, având marcată talia, dar și o proeminență în zona abdomenului (semn al gravidității, ? !), fără a avea marcate picioarele, partea posterioară (fesele) și de asemenea fără decor, fig. 3/2.

În L_1 s-a descoperit o figurină zoomorfă de 4,2 cm ce reprezintă probabil o ovină, cu picioarele unite sprijinite unit în partea inferioară pe ceea ce poate fi luat drept picioare și coadă totodată. Pasta este mai puțin omogenă și mai rău arsă, fig. 3/4. Având în vedere calitatea pastei se poate presupune că aceasta este o formă accidentală.

Încă din Precucuteni se utiliza modelarea și aplicarea protomelor, practică ce se continuă apoi în toate fazele culturii Cucuteni. Protomele redau animale în poziții obișnuite, normale.

Amintim aici 3 fragmente descoperite în L_1 , ce au constituit probabil niște protome de bovidu — 1 și 2 de ovine din pastă de foarte bună calitate, fig. 3/6, 7,8.

Tot din pastă de bună calitate s-a mai găsit modelat perfect un corn de bovidu (deci fragm.), fig. 3/5.

Analogii ale acestora găsim la Hăbășești, ⁴ Drăgușeni ⁵.

Inventar litic

Ceea ce este demn de semnalat pentru așezarea de la Răzima — Copălău este bogăția materialului litic descoperit, provenind de la Prut (după culoarea neagră, neagră-cenușiu).

La m 25 — deci aproape de L_1 s-a aflat un nucleu de mari dimensiuni (3 kg) din care fuseseră extrase pe trei din fețele acestuia 11 lame, de o formă aproximativ piramidală neregulată, fig. 4/1.

Armele neolitice, aici ca și în alte așezări sunt reprezentate prin vârfulurile de săgeată de silex, de formă triunghiulară cu baza dreaptă-subțiată concav sau convex spre a putea fi prinse mai ușor în tijă. Sunt lucrate pe ambele fețe, cu marginile denticulate și vârful ascuțit, fig. 4/2, 4. Săgețile de silex cu baza dreaptă sunt specifice culturii Cucuteni ⁶.

S-au mai descoperit străpungătoare pe lamă, răzuitoare, lame, așchii, resturi de cioplire, fig. 4/5—12.

Deducem după bogăția materialului litic pe o suprafață redusă că ar putea fi vorba de un atelier unde era prelucrat materialul litic.

4. Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 431 pl. CXIII/1.

5. Aristotel Crăsmaru, *Drăgușeni. Contribuție la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977, p. 73, fig. 60/3,4.

6. V. Dumitrescu, și colab. *Hăbășești. Monografie arheologică*, 1954, p. 245, fig. 17.

A. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970 p. 53, fig. 34/7, 19, 20; fig. 35/1—35.

Uneltele de lut ars

Sunt reprezentate printr-un singur fragment (jumătate) de fusaiolă de formă aproximativ bitronconică, modelată neîngrijit, fig. 4/13.

Lipsește până în prezent greutatea pentru războiul de țesut sau plasele de pescuit pește.

În raport cu materialul ceramic, uneltele sunt puține.

Explicăm aceasta și prin faptul că solul era extrem de acid, astfel încât nu s-au putut păstra nici un fel de unelte de os.

Concluzii

Este de presupus că una din principalele surse de hrană a constituit-o agricultura — în componența chirpicului de la locuință se observă urme de pleavă, paie. Existența așchiilor de debitaj, a nucleului masiv de silex, par să indice prelucrarea uneltelor pe loc.

Chiar dacă lipsesc cu desăvârșire uneltele de os sau oasele, presupunem că aceasta se datorează numai acidității solului, creșterea animalelor era totuși una din ocupațiile de bază, dovadă fiind figurinele și protomele zoomorfe descoperite.

În ce privește încadrarea cronologică, după cum reiese în principal din analiza materialului ceramic se poate afirma apartenența ei la faza A.

L'ÉTABLISSEMENT NÉOLITHIQUE DU RĂZIMA — COPĂLAU

Résumé

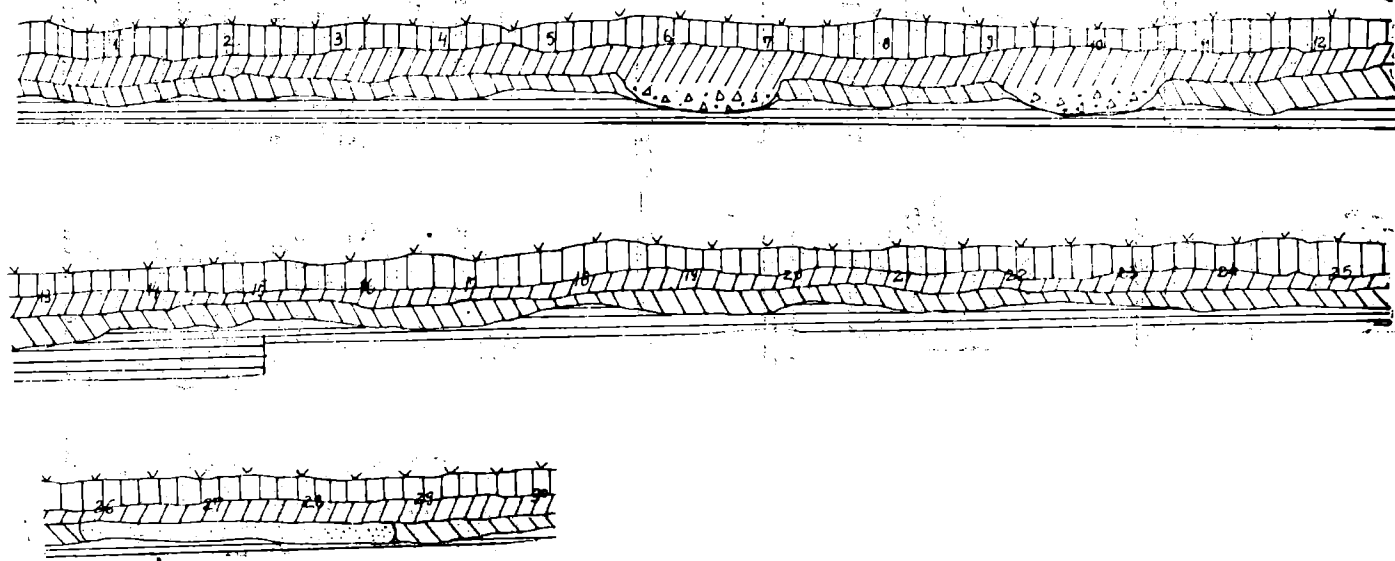
L'établissement néolithique du Răzima — Copălău est situé à une distance d'environ 200 m N-N-V du village, sur un point de colline orientée vers Nord, qui domine avec environ 60 m „Valea lui Hurez” (La vallée du Hurez) et ainsi s'intègre dans la série des établissements cucuteniens d'altitude.

Les fouilles archéologiques ont relevé l'existence d'un niveau d'habitation cucutenien, l'étape A, déterminé d'après la forme des pats et la plastique des figurines antropomorphes et zoomorphes découvertes ici. Le matériel se trouve dans un état de détérioration avancé il est extrêmement corodé et friable, par conséquent on n'a pas pu conserver de la peinture à la surface des pats. Au surplus de fragments ceramiques, on n'a pas trouvé des outils d'os ou fragments d'os, coquillages ou coquilles d'escargots, probablement à la cause de l'acidité du sol.

Ce que nous semble digne à signaler est la richesse du matériel litique découvert, qui proviens du Prut : gratoir, poins de flèches, lames, éclats et un noyau (nucleus) impressionnant comme dimensions (environ 3 kilos), du quel été extraits, du 3 de ses facettes, 11 lames. Nous deduisons donc qu'on pourrait parler ici d'un atelier où on façonnait le matériel litique.

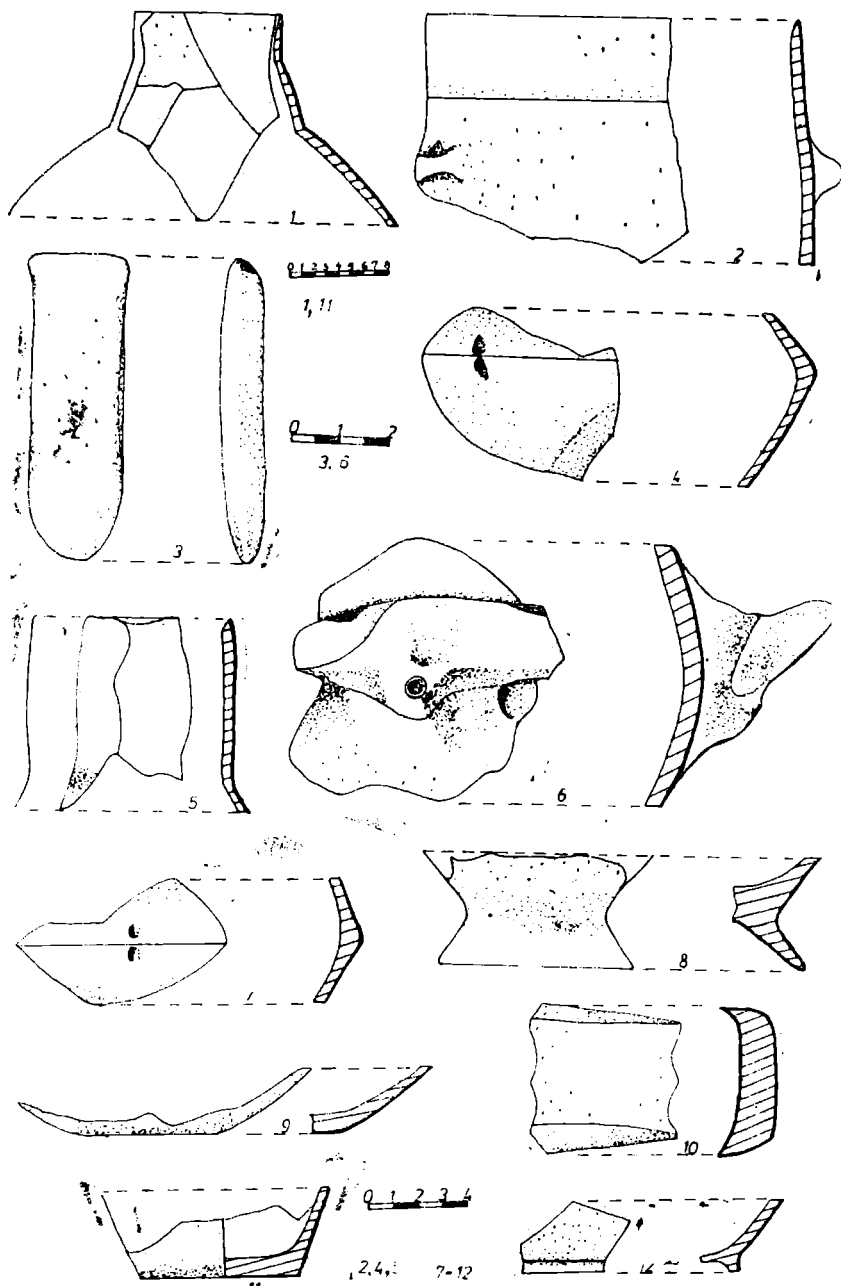
On a découvert un longement du surface avec la plateforme en argile brûlée caractéristique pour la culture du Cucuteni, qui a été dégagé et démonté pour la plupart, sans que cela amène des notions différentes ou neuves par rapport au reste des objets découvertes ici.

Fig. 1 Copălău — „Răzima” (Profilul peretelui estic al S1).

L E G E N D A

- Sol negru vegetal arat
- Sol negru vegetal nearat
- Sol negru amestecat cu galben închis
- Pământ galben deschis
- L1
- Gropi menajere

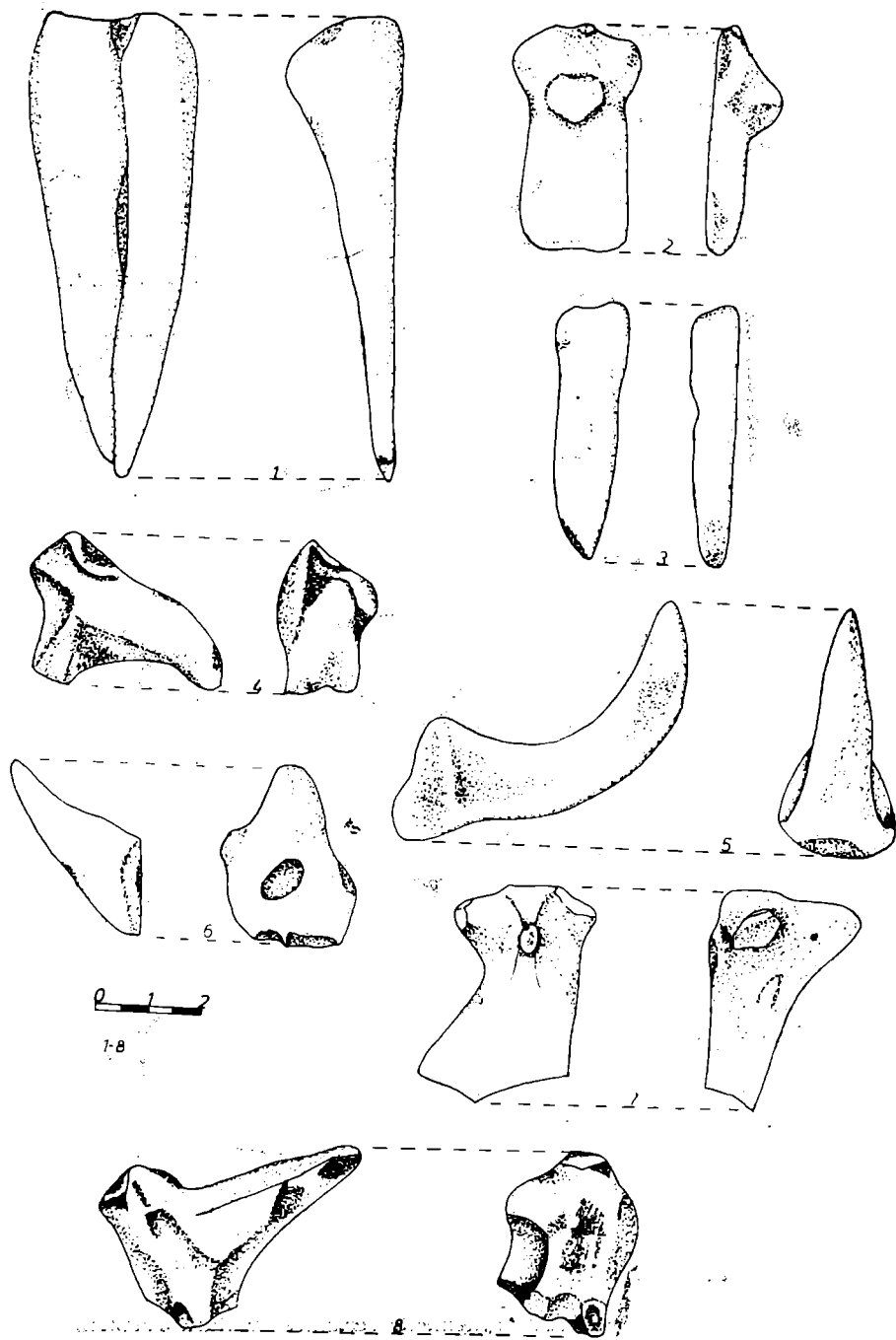

Fig. 3. Copălău — „Răzima” (Plastică antropomorfă și zoomorfă).

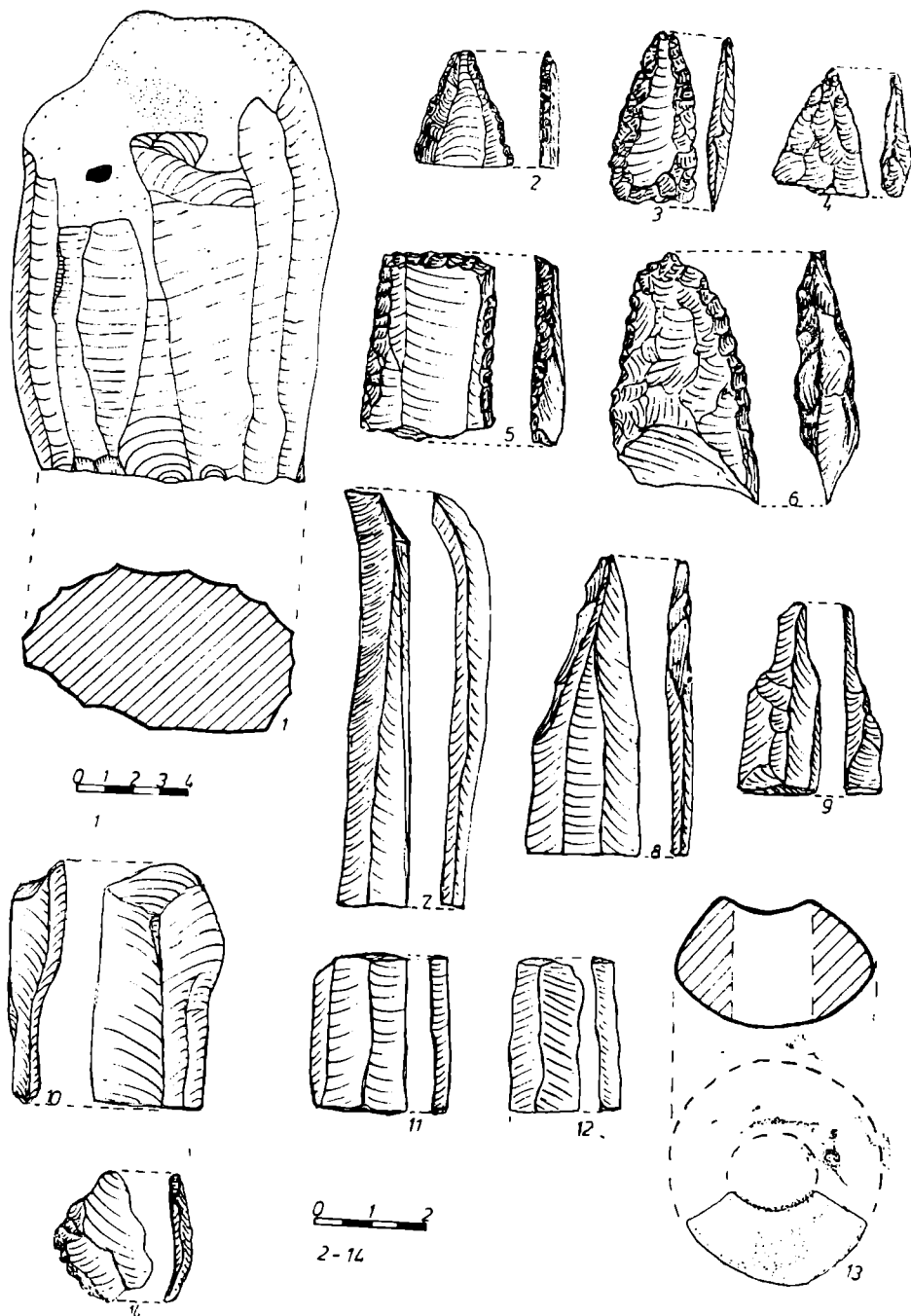

Fig. 4. Copălău — „Răzima“ (Nucleu, unelte de silex și fragment de fusaiolă).